

MAROSI GYULA

A Nagy Kanyar

Visegrádi-hegyen jó néhány szálloda, üdülő van – nyilván pompás kilátással a Dunakanyarra –, ezekhez természetesen kacskaringós szerpentin utakon lehet feljutni. Az egyik feljárt éppen velünk szemben, a 11-es útról leágazva nyílik, és a Duna túloldaláról, a mi magaslatunkról szinte a teljes nyomvonala látható. Van egy szakasza, melyen balról jobbra kapaszkodik, majd a Sibrik domb adta lehetőséget kihasználva, egy horogkanyarra megfordul az ellenkező irányba. Különösen sötétedés után érdekes: az ember csendesen üldögél a teraszon, a napi folyadékvesztésért hosszú fröccsökkel pótolgatva, és előtte, a távoli sötét semmiben egyszercsak két piros pontocska jelenik meg, egy felfelé igyekvő gépkocsi hátsó lámpái. Kapaszkodik, eltűnik, majd hosszú fénypásmát vet előre, a hegy derekáig, ezüst szalagfényét egyre rövidebbre fogva megfontoltan kúszik a meredélyen, ismét fordul, táncolnak a piros pontocskák, majd a fénypásmá az ellenkező irányba vetül, míg a Nagyvilám mögött el nem tűnik a látomás. A forduló útnak van két olyan rövidke szakasza is, amikor az autók szinte a szemünkbe reflektoroznak. Az út, különösen éjszaka, nem túlságosan forgalmas, de előfordul, hogy négy-öt kocsi is meg egymás nyomában, összebeszél baráti társaságok vagy csak a véletlen folytán: az ilyen konvojok feltűnésekor mindig eszembe ugrik a Nagy Kanyar.

A Nagy Kanyar elnevezést én adtam egy ilyen Sibrik dombhoz hasonló hegyi fordulóknak. Nem mondtam el senkinek, hogy elkereszteltem, és nem hiszem, hogy bárki más nevet adott volna ennek az útszakasznak.

Olyankor járt erre a zászlóalj, ha kivonultunk a riadókörzetünkbe. A kisváros, melynek szélén laktanyánk állt, egy alig észrevehető, déli irányba nyitott völgykatlanban feküdt, északról is szinte csak lankák határolták, az útnak csak egyetlen helyen kellett ilyen kanyarral legyűrnie a magasságot. Mindig éjszaka vonultunk, nyilván, hogy ne zavarjuk a civil forgalmat, és a valamirevaló háborúk is mindig éjszaka, ebből nem volt baj: ha kivonultunk, adódott idő, hogy korigáljuk ezt a nagyvonalúságot, ha csak gyakorlat volt, amolyan házi bohóckodás, egy órányi ácsorgást ki lehetett bírni így is.

A kapcával tulajdonképpen az volt a baj, hogy mi már egy elpuhult kor gyermekeiként idegenül álltunk az évezredes, szinte természet adta megoldások előtt – mi már zoknikban felnőtt nemzedék voltunk. A kapcaviselés, a hadsereg más előírásokban rögzített dilijeivel együtt riasztóan hatott, és meg kellett tanulnunk módját és trükkjeit. S ahogy lenni szokott e kerek világ minden dolgával, a kapcatekerésnek is megvoltak a maga zsenijei és szerencsétlen balekjai. Voltak, akik életük első tekerésével végig harcászkozták a húsz kilométeres távot, míg mások, még a leszerelésünk előtti napokban is, csak sántikálva tudtak elmenni, mondjuk az ebédlőig: kapcaik összesodródtek, gombóccá gyűrődtek a talpuk alatt, újra belobbantották a már gyógyulófélben levő vérhólyagokat. A szerencsétlen balekoknak nem volt más menekülésük, minthogy civil zoknikat szerezzenek be, hozzanak vagy hozassanak otthonról. Igen ám, de ezeket a körletszemlék alkalmával könyörtelenül elkobozták, mint valami ön- és közveszélyes tárgyat, az ezen szemlék végrehajtására hivatott továbbszolgáló

tiszthelyettesek szinte kéjes vigyorral dobták a szemeteszkukába – hogy onnan összeszedve elhordják őket. Bizonyára, mert nem építettett a Magyar Néphadsereg tornacsarnoknyi nagyságú raktárt elkobzott civil zoknik tárolására. Ez a szilárd és megbonthatatlan kapcavarás mintha a rendszer lényegi elemeihez tartozott volna. Lehet, hogy még Lenin elvtárs fektette le az alaptézist valamely korszakalkotó művében, miszerint méltánytalan, polgári szempontból egyenesen nevetséges volna, ha a proletárállam katonái, esküjükhöz híven – nagyon is helyesen, de mégiscsak: zokniban áldoznák életüket a szocialista haza megvédése közben.

Én viszonylag jól megúsztam az átállást. A kezdeti bajlódások után csak egyszer – mi-
kor a régit ronggyá taposva új csizmát, újonnan talpalt régi csizmát kaptam – gyűlt meg a bajom vele: egy igencsak keserves hónapomba is bele tellett, mire sikerült rávennem az új csizmát, hogy viselkedjen tisztességesen, még ha egy kapcarongyról van is szó. A kincstári kapcaviselés azonban hosszabb idejű élményt és elfoglaltságot adott. Hetente egyszer cseréltünk tisztát – elképzelhető, hogy a hétnapos, mindenféle terepeken rohangálások, a díszlépésben való menetelések után milyen állapotban adtuk le a szennyest: mintha koszszerű, rohadásszagot árasztó kartondarabok lettek volna – ám a tiszták is csak látszatra voltak tiszták. Lábujjaink közé hamarost állandóan hámló, viszkető, nedvező gombás fertőzés telepedett. A „létező szocializmus” alaptermészetéhez tartozott, hogy ami nincs lebetonozva, azt el lehet lopni; és hát a mosodának kiadott mosó- és fertőtlenítőszeret természetesen nem lehetett lebetonozni. Nyavalyánkkal mehettünk a hypószagú gyengélkedőre, ahol adtak is rá valami sárgás hintőport, de az csak annyit ért, mint halottnak a csók: a lényegét nem kilopták belőle, de már bele se tették. Ez a lopkodásra való eredendő hajlam és a bejáratott gyakorlat aztán az úgynevezett rendszerváltás idején gyönyörűen kiterelődhetett, a talajszint feletti arasznyi pitiségből a mennyekbe emelkedhetett. Amikor az elvtársaknak már nem kellett félniük, mint addig legalább: egymástól, és vadonatúj felismerésként találkozhattak az addig csak mocskolt és gyűlölt „létező kapitalizmus” ideológiájával: a biznisz az biznisz. Akkor aztán a nem lebetonozott, csip-csup javak után már nagyon is lebetonozott – addig az állam, tehát a köz tulajdonában levő – egész iparvállalatokat tulajdonítottak el.

Leszerelésem után vagy három évembe telt, mire – mindenféle porokat meg kenőcsöket kipróbálva – sikerült megszabadulnom ettől a kínos gombás fertőzéstől.

Ha kimentünk, még egy jó órácskát aludhattunk, ennyi időbe telt, míg a nehézkes gépkocsioszlop kiért a harcálláspontnak kinevezett erdőbe.

Ahogy elhagytuk a főkaput, a tábori telefonközpontot hordozó, tízkerékű, baromnagy és büdös teherautó bodegájában mindenki azonnal ott rogyott össze, ahová éppen sodródott: a falakra szerelt műszerszekrények, kábelek, szerszámos ládák meg minden szükséges franc közt éppen csak annyi hely maradt, hogy öten, mi, a kezelőszemélyzet, hátunkat megtámasztva, lábunkat kissé magunk alá húzva, a felhajtott köpenygaléria mögé bújva aludjunk még egy kicsit. Azazhogy, egyedül nekem volt helyem: a sűrű ráccsal fedett szellőzőablak alatti rész. Némi veszekedések, de főként mások hasonlóan hülye heppjeinek elismerése árán szereztem hozzá a jogot. Kicsit ágaskodva kiláthattam az ablakon. A zötyögő, szűk kalickából, a sűrű rácson át különösnek hatott a kockákra bontott kinti világ: bámulása megért negyedórányi alvást. Miután elhagytuk a városszéli raktárépületek utolsó fényeit, úgy tűnt, mintha olyan vidéken járnánk, ahol mindig éjszaka van, hidegség és nyirkosság, és ebben a mindig éjszakába borult világban nem is élnek

emberek. Talán csak valamilyen szörnyek. Nem jelenítette meg a sajtó szívvel vágyott szabadságot, de, bizonyára rejtélyessége okán, vonzó volt. Többször elhatároztam, hogyha majd leszerelek, egyszer eljövök ide, gyalogosan végigjárom egy éjszaka, aztán fényes nappal is – milyen lehet valójában? –, persze nem tettem meg. Civil ruhát húzva egy csapásra érvénytelenné lett az elmúlt két évem. Mintha csak ilyen-olyan álom lett volna, nem érdemes és nem is lehet kapaszkodni utána.

De igazából a Nagy Kanyart akartam látni: negyedóra múltán emelkedni kezdett az út, mélyebb hangfekvésben kezdtek dübörögni a visszaváltott motorok, más ritmusban zötykölődtek a bodegában a berendezési tárgyak. Az út menti domboldal visszaverte a robajlásokat, a túloldali szalagkorlát hosszú fémcsíkjá sivító hangot hallatva berezonált – olyan volt, mintha egy indulásra kész vadászgépből ülnék: percek kérdése még, és repülünk a nagy, sötét égbe. És akkor megjelent a vágyott kép: kissé felfelé tekintve menetoszlopunk eleje, amint szorosan egymás nyomában – mint az előttük járó farkát fogó cirkuszi elefántok – csak vöröslő hátsó lámpáikat mutatva, fekete, darabos tömegként nyomulnak fel a hegyre. A látvány percekig tartott csak, végeztével, mint egy rongybábú, összerokadtam a rácsos ablak alatt, és a többiekhez csatlakozva azonnal elaludtam.

Ha akkor megkérdezték volna, mire nekem ez az egész, aligha tudtam volna értelmes választ adni. Csaknem ötven év után, a gubancos emberi társadalomból a feleslegesek könnyű lelkű szabadságába leselejtezve magam, talán tudom a választ: kárpótlás volt.

Húszéves koromig még a kamaszkorból magammal hurcolt, biológia diktálta lázongások dúltak bennem, esztelen vadulások, gyilkos röhögésrohamok, nyegleségek és magam iránti kétségbeesés. Talán nem is akartam szabadulni tőlük: alaptalanul ugyan, de az élettel szemben valamilyen fölényt biztosítottak. Az ésszel helyre tehető dolgok se buzdítottak: szegény voltam, reménytelenül proliszegény, olvasási megszállottságom ellenére csak amolyan félművelt, a fegyveres erőszakkal berendezkedett rend világnézete által elvárt tudások iránt szinte közömbös. Nagyon is bizonytalan, csapódó életű. Rádásnak egy nagy sebet, az idővel alig hegedő, fel-felfakadó sebet hordtam a lelkemben, melyet magyarságom száz évenként feltörő forradalmának szemem láttára történő vérbefojtása ejtett. Az újabb és újabb kivégzések hírére depressziós időszakokba zuhantam, nehézkesen kikecmeregve onnan bosszúállásokról fantáziáltam. Az engem körbefonó világ, és talán a válogatás nélkül felhabzsolt olvasmányaim hatására, állandóan felháborított az emberiség erkölcsi állapota, fojtogattak a lét eredendő mocskosságai iránti dühök. Nem találtam egyetlen szilárd pontot sem, amelyhez kipányvázva a magam helyére billenthettem volna a földgolyót. Elégedetlen voltam Istennel. Nem szeretem viszonyban voltam vérbe fojtott hazámmal. Olyasféle voltam, mint egy működő tűzhányó: csendes, még hangulatossá is mondható füstölgések után egyszer csak bekövetkezett egy váratlan robbanás. Megrázkódott a föld, és ömlött a forró láva. A lefojtás alól feltört a mélyben izzó magma. Melynek kiszámíthatatlan a hevessége és iránya. Mely számára közömbös, miféle károkat okoz magában és környezetében. Mégis: mindezekkel együtt voltam valaki. Önbecsülési hullámvölgyeim ellenére vállalható, egyedi jelentőségű valaki. Ha nem is jól kezelhető, de legalább ismerős ego.

És aki egy nap leforgása alatt egyszerűen eltűnt.

Ha jól számolom, nem is kellett huszonnégy óra. Reggel nyolcra szólta a behívóparancs egy szocialista nagyvállalat hodályszerű kultúrtermébe. Több százan lehettünk. A délelőttöt elgatyázták adategyeztetéssel – akkor még vidáman elvöltünk, haverkodtunk,

rihegtünk-röhögtünk, megeszegettük a behívóparancsban előírt, magunkkal hozott egy napi hidegélélmét –, majd következett az orvosi vizsgálat: megmérték a vérnyomásunkat, és egy háromtagú katonatorvosi bizottság belenézett a végbelünkbe. Délután lett, mire teherautókra zsuppoltak minket. Két-három kocsi ide ment, mások oda: nem mondták meg, kit hová visznek. Ősz derekán jártunk, a ponyvával fedett, huzatos platón, mi, a legényesen öltözött pesti kis vagányok jó két óra alatt rendesen átfagytunk. Már ránk borult a korai őszi sötét, mikor egy vidéki város szélén álló, siralmas kinézetű laktanya-udvarra érkeztünk: voltak köztünk, akik már jártak erre, ők tippelték meg, hol is lehetünk. Addigra elfogyott a röhögős kedvünk utolsó morzsája is. Egy hosszú, drótokon lógó mennyezeti lámpákkal megvilágított barakkba nyomultunk, ahol első stációként meztelenre kellett vetkőznünk. Ruhánkat, minden nálunk levő civil holmit be kellett gyömöszölni egy vastag, többrétegű papírzsákba, rissz-rossz ácsceruzákkal rájuk írni szüleink címét – ott kezdtek el először ordítani velünk. Két-három, az előttünk járó generációk történeteiből ismert őrmester – akik persze csak a civil életben semmire sem használható, továbbszolgáló tiszthelyettesek voltak – a „mozogjatok tetvek!” kötőszöveg mellett, szörnyű kibaszasások lehetőségeit tudtukra adva közölte: nem maradhat nálunk semmi civil, még egy zsebkeendő se. A barakk egyik duplaszárnyas ablaka nyitva – tódult be, az akkor már a velőkig hatoló kinti hideg –, farral az ablak alá tolató kisteherautóra kellett dobálni a megcímzett papírzsákokat. Csoszoghattunk tovább meztelán a göcsörtös trepniken a következő stációkhoz: unott és már álmos raktárosok, úgy szemre megsaccolva a méretet, odahajítottak nekünk egy alsót, aztán inget, továbbcsoszogva zubbonyt, majd nadrágot, tovább: derékszíjat, csizmát, tovább: törülközőt és kapcát: egy ölnyi ruhával érkeztünk a zuhanyozó elé. De mielőtt beléphettünk volna, egy a mezőgazdaságban használatos permetezőből valami bűdös folyadékot fújtak hónaljunk és ágyékunk szőrzetére. Végre a zuhany alatt. Épphogy beszappanoztuk magunkat, mikor az átfagyott testtel melegnek érzett langyos víz hirtelen elfogyott, a szappant és a vegyszermaradékot már kútvízzel kellett leöblítenünk magunkról: gondolom, efféle villámtréfával minden idegenlégiónak vagy néphadseregnek nevezett gyűjtőhelyen elszorakoztatják az újoncokat. Lehetett már úgy éjfél is, mikor – egymás között cserélgetve a dobott ruhadarabokat, valahogy kinézve végre – beöltözöttek jövendőbeli ágyunk mellé állhattunk. Az úgy harmincfős, emeletes vaságyakkal felszerelt hálóterem valamelyik ágypárja mellé kettesével. A vassodronyokra fektetett derékalj zsákokban azonban nem volt szalma: le kellett mennünk az udvarra, ahol vaksi lámpafény mellett, nyirkos tapintású bálákat bontogatva megtömhettük zsákjainkat. Végre elnyúlhattunk, és már zuhantunk is az álomba: fiatalságunk ellenére elnyűtt bennünket ez a hosszú, csoszogásokkal és fagyoskodással telt nap. Még nem érkeztünk a zuhanás mélyére, mikor felgyújtották a villanyt, és a barakkból már ismert, jó torkú tenor ordítani kezdett: „Mi ez itt?! Disznóól?!” Fel kellett kelniünk, söprögetni a szétpotyogott szalmaszálakat. Végül is nem alhat egy disznóólban a Magyar Néphadsereg katonája! Az álmoságtól tántorogva söprögettünk vagy fél órát, de ez a „disznóól” besoroláson mit se változtatott: a frissen olajozott hajópadló réseiből nem kapargattuk ki, jórészt körömmel, a beléragadt töreket. Megtörtént ez is, következhetett az ájulás. Amikor reggel hatkor a fülemben ordították, hogy „Ébresztő!”, egyszerűen nem tudtam, hol vagyok. A valóságban vagy valami szörnyeteg álomban? Mintha agyam a rövidke ájulatban törölte volna az előző nap eseményeit. Azt se tudtam, én vagyok-e az, akiről eddig úgy tudtam, hogy én. A még félig sötét, réte-

ges ködökkel megült, gázolaj szagú laktanyaudvaron, körbe a kerítés mentén, meztelen felsőtesttel, nehéz gyalogsági csizmában végrehajtandó reggeli futás fél távján kezdtem magamhoz térni. Az eszmélet megjelenésével az kezdett el sikoltozni bennem, hogy „ezt nem! Nem akarom, nem csinálom! Inkább meghalok!” És valóban, csak az öngyilkosság lehetett volna az egyetlen menekülési lehetőség. A zászlóaljából egy fiú meg is tette: a véceben, a vízcsőre hurkolt derékszíjával akasztotta fel magát.

Mivel természetesen eszem ágában se volt meghalni, ez a sikongató tiltakozás csak nyafogásnak számított. Ebből a gyermeki riadalomból a talán egy-két hét után megjelenő dac segített kimászni: „Én mindent kibírok! Ti engem nem tudtok megölni!” A megfogalmazás túlzó, mert fizikailag megsemmisíteni valójában nem akartak, kellettem én nekik, mint egy falat kenyér, de bizonyára ráéreztem, hogy reménytelen helyzetekben végzetesen egyértelmű jelszavakat kell kiadni. Miért én, a letaposott legyek tárgyilagos? A realitások figyelembevétele ily esetekben bénítóan hat, megalkuvásokat táplál. Ez a dac aztán egyre keményedett, két éven át, sőt leszerelésem után is megőriztem. Jól tettem: olykor bizony villantak gyilkolni vágyó kocsmai bicskák körülöttem.

És tulajdonképpen itt van bennem ma is. Persze ez már nem harsány hangú harci kiáltás – már minnek is lenne az? –, inkább csak belső mosolygásokkal előadott önszóra-koztatás. Hogy igazán kuncogtató legyen, némi vénemberes hetykeséggel kiegészítem: „Hígv velejű, hisztériás söpredék, ti engem nem tudtok megölni.” Persze, mondom: ez már csak játék, bár a címzetteknek szóló lenézés egyre mélyebb – már a sárga földnél is mélyebb. Ezen tényleg lehet kuncogni. Hiába, no: hetven környékén az élet már csupa móka, kacagás.

Akkor, húszévesen viszont el kellett fogadnom, hogy az, aki eddig voltam, nincs többé – a dachoz nem tartozik a hozzá való ragaszkodás. Be kellett látnom és el kellett fogadnom, hogy hirtelen oly mértékben lettem kiszolgáltatott, meghajszolható, fenyegethető, parancsokra cselekvő, akár egy rabszolga. Akit érzelmi kitöréséért akár meg is korbácsolhatnak. Aki számára nemcsak szükségtelen, de tiltott is bármiféle gondolkodás.

Végül a kárpótlási tényállítás megfejtése: a rabszolga, teljes kiszolgáltatottsága fejében – ha igényt tart rá – megkaphatja az őt illető kicsike részt fogva tartó ura rettenetes erejéből. Még emberfeletti kíméletlenségéből is. S nekem kellett ez a kárpótlás. A rácsos szellőzőablakhoz kapaszkodva szívtam magamba a gépek által megjelenített idegen, sőt: valójában gyűlölt erőt. A magam elvesztett erejének pótlására.

Ötven év után, üldögélve a sötétben, a mindig is vágyott csendben, a nyári melegekhez való könnyű, de zamatos borocskával jutalmazva magam, ha arra a hajdan volt fiatalemberre gondolok, valamiféle sajnálatot érzek iránta, de nem szeretem. Alattam a Duna, még újhholdkor is, csak a csillagok fényével megvilágított ezüstben derengő csíkja, mögötte a hegy fekete tömbje a maga Nagy Kanyarjával: nem tudom szeretni, mert félek tőle. Nem is azért, mintha szükségét érezte volna az őt rabszolgaként fogva tartó hatalommal való – igaz, csak percekig tartó – azonosulást: ugyan alantas, de az emberi történelmet ismerve szinte törvényszerű viselkedést. Jobban félek a benne kavargó indulatától, melyeket úgy burkolt be, szorított össze a kiszolgáltatottság, a megalázottság, mint valami vastag maghét, pontosabban talán mint a robbanóanyagot az acélköpeny, de ez a lefojtás nem zárta ki, nem tette lehetetlenné a belső robbanást. Sőt: robbanás esetén az acélköpeny szilánkjai még nagyobb pusztítást végezhettek volna. Szánom állandó kialvatlansága, éhségérzete miatt, testi tisztátalanságáért, bőrfertőzése, vérhólyagjai, időn-

ként fel-feltörő furunkulusaiért, de nagyon is félek, mert tudom, talán csak a véletlenül múlt, hogy a robbanás nem következett be. Ami aztán teljesen más röppályára, talán egy idegen galaxisba taszított volna. S mivel az évek pergésével úgy rakódik az emberre az önzés, mint gerincoszlopára a meszesedés, utálkozó ellenszenvvel tudok csak rá tekinteni: valami esztelen dühkitöréssel képes lett volna megsemmisíteni ezt az ötven évvel későbbi, csendes, álmokhoz hasonlatos, sötét hegyeket bámuló ücsörgést.

A rácsos ablak alatti helyet tehát megszereztem magamnak. És a többiek tiszteletben tartották jogomat. Röhögve mesélték, hogy még akkor se ült oda senki, mikor engem elvittek a lepratelepre.

A LEPRATELEP

Dögletes meleg volt, afféle augusztus közepi, aszályal párosuló hőség: a fű kiégett, a föld megrepedt, a fákról megsárgultan, összepödrödve hullani kezdtek a levelek. Szakaszunknak valamiért kinn kellett maradnia a terepen, csak úgy délután négy felé értünk vissza a lakatnyába. Leizzadtan, holtfáradtan, kiéhezetten – illetve az éhségérzeten túli állapotban. Étkeztetésünkben a reggelik voltak a legsilányabbak: egy a mosogatólétől ragacsos alumínium kupában kaptunk félliternyi műkávéból vagy műteából készült langyos lötytöt, két szelet kenyeret, darabka mócsingos szalonnát vagy gyanús illatú kolbászt, legtöbbször tömbökbe préselt műlekvárt – tizenegykor már korgott a gyomrunk. Megérkeztünk hát, és először is teleittuk magunkat vízzel, nem éreztünk éhséget, de azért irány az étkezde. Paradicsomos káposztát főztek aznap – jól emlékszem, mert addig az esetig nagyon is szerettem –, s mivel a konyhások nem tudták pontosan, hányan is jövünk később, bőven hagytak a kondérok alján. Aztán ahogy nekifogtunk, megjött az éhség. Volt bőven, még húscsafatok is előfordultak benne, lehetett repetázni. Beindult a húszéves kanok zabáló gépezete.

Valamikor hajnaltájt aztán rohannom kellett, alig értem el a klozetot. Beleizzadtam a leadott teljesítménybe. Azt hittem, ezzel vége. Rengeteget zabáltam, de kiadtam magamból... hülye voltam, de megúsztam. Hát nem. Órácska múltán újra rohannom kellett, s ahogy mondani szokták: akkor már alul-felül jött belőlem. Az ébresztő a vécékagylón ülve talált, alig bírtam felállni. Szédelegtem, úgy éreztem, kezdek belázasodni, az állandó hasi görcsök miatt felegyenesedni se tudtam. Eltámogattak a gyengélkedőbe: a fiatal, talán frissen végzett ügyeletes orvos nem volt meglepődve, az éjszaka folyamán már bevittek tucatnyi embert ezekkel a tünetekkel. Kaptam valami tablettát, és megmutatták, melyik ágyon dögölhetek le. A kimerültségtől, és talán a gyógyszer hatására is, szinte kómába zuhantam, s mikor úgy-ahogy magamhoz tértem, nyálkás-habos váladékkal volt szennyes a nadrágom, és már tele volt a gyengélkedő. Tiszta ruhát nem tudtak adni, de legalább ihattam, és valami kámfor illatú kanalas orvosságot kellett nyelnem. Akkor hallottam először, hogy járvány van: „dizentéria”. Fel kellett mentenem a finom paradicsomos káposztát a fertőzés vadjá alól: vagy negyvenen ettünk belőle, és csak ketten dögöltünk ki – felmentettem ugyan, de megszeretni ismét már nem tudtam. Aztán valamikor teherautóra rakták a társaságot, és vittek minket – akkor még nem tudtuk, hová – rögtön egy jópofa néven nevezett helyre: a lepratelepre.

A lepratelepet, azaz az elkülönítő tábor furcsa helyen állították fel, ilyen addig nem láttam. Lábnk alatt a talaj vöröses, szinte kimondottan piros volt – Afrika egyes he-

lyein forgatott dokumentumfilmekben látni ilyen –, s itt is, mint Afrikában, csak nyomorult fűcsomók tudtak megtelepedni rajta. Még a legkegyetlenebb körülményeken úrrá lenni képes tüskés bozót se. Néhány foci pályára nagyságú terület, körben lankás domboldalokon silány erdő: azt hiszem, egy nemrégiben lebányászott bauxitlencse lehetett itt: leprateleplenek páratlanul alkalmas hely. Gyorsan, talán egy nap leforgása alatt, hevenyészve hozhatták létre – talán ez is valamilyen utászegység kiképzési rendjébe tartozott: nyolcszemélyes rajsátrakat vertek fel, kétsoros vonalban, elvágólag természetesen. Nem emlékszem, hányat – sokat. Mindenféle alakulatokból hozták ide a nyomorultakat, a körülöttem levők közül már senkit sem ismertem. A sátrak alá, a pusztára vörös földre szalmát terítettek, arra sátorvászmat, a durva vászonra lepedőket, így lett minden sátor egy-egy kórterem. Bizonyára takarókat is adtak, de emléküket elsodorta a hőség, az emlékezetes augusztusokkal járó, még a lelket is kiszikkasztó meleg. Seholy egy fa, mely legalább árnyékot vethetett volna, a vastag tetőponyván át is perzselte a Nap. A lesüllyesztett völgykatlanban meg se moccan a levegő. Vibrált és izzasztott, a nyavalyánkkal együtt járó szomjúságot a tűrhetőség határáig növelte. Ha egyik oldalunkról a másikra fordultunk a zizegő szalmán, hasunkban úgy lötytyent a rengeteg megivott víz, mint valami kopott kecskebőr tömlőben, mégis, minden sejtünk külön-külön szomjazott. Érdekes: ha valami szélmaradvány mégis be tudott törni a katlanba, forogni kezdett, néhány méter magasra pörgette a vörös port tölcseivel.

Gatya nélkül, valami hosszú, nyakrészén pertli maradékokat lebbentő hálóingfélében hevertünk a szalmán. Ennek kettős oka volt: ha rohanni kellett a latrinára – az érzület gyakrabban kihajtott, mint a valódi szükség –, nem kellett vacakolni a gatyamadzaggal, s ha összemocsokoltuk, lepedőt tudtak cserélni, gatyát valamiért nem. Délelőttöként meglátogatott bennünket egy fehér köpenyes katonaorvos: sok mindent nem tudott tenni értünk, inkább csak szemlét tartott. Azt mondta, szóljunk, ha valakiről úgy látjuk, nagyon dögvősen van, azt kórházba viszik, ott lehet infúzióra kötni. Nem tudom, a táborból végül hányat vittek el, a mi sátrunkból nem kellett senkit.

Az orvossal együtt jött néhány egészségügyi katona, afféle felcser. Ők hozták a gyógyszer – barna patikaüvegekből mindenki kanálába töltötték a kámforos ízű folyadékból, talán valami tablettát is –, hozzá vizet, néhány szem keksz. Ők aztán délután is eljöttek. A víz, amit hozni tudtak, kevés volt, hamar elfogyott, de a parancsnoki sátor előtt állt egy lajtos kocs, mikor már odáig el tudtunk vánszorogni, lett vizünk bőven, még az arcunkat is megmoshattuk. Akkor már a napi néhány szem kekszen kívül már kívántunk volna enni mást is. Mikor álmainkban karimáig megrakott leveses tányérok kezdtek megjelenni, a sűrű cérnametélt hínárban káprázatos színű zöldségekkel, valami gyenge husikából ereszkedett, aranyló zsírkarikákkal a tetejükön. Az arcmosás lehetőségéért érdemes volt elzárándokolni a lajtos kocsához: úgy keveredtünk a lepratelepre, ahogy éppen voltunk, egy szál ruhában, csak a zsebeinkben levő tárgyak jöttek velünk – talán még az irataink se voltak nálunk –, borotválkozni tehát nem tudtunk, amitől is három-négy nap után, ahogy kiserkent szakállunk már kezdett visszakunyorodni, véresre tudtuk vakarni az amúgy is állandóan verejtéktől nyirkos arcborunkat.

Alighanem valami fantázia szülte, kissé eszelős mozifilm jeleneteibe illőek lehettünk, amint a térdig érő, agyonmosott, mégis mocskos szellemeinkben, kiszőrösödött, lefogyottan kicsontosodott pofákkal, lábbeli gyanánt rövid szárú gyalogsági csizmában kóborlunk a vörhenyes bauxitsivatagban, kopott-horpadt csajkákkal felszerelve.

Két-három sátorhoz építettek egy-egy latrinát. Ástak egy hosszú, nem túlságosan mély árkot, fölé egy szálfából ülőkét ügyeskedtek. A mi ülőkefánk akác volt, kérgéről megismertem. Cölöpökre erősített nádfonatokkal körbe kerítették, egymás mellé kuporodva négyen-ötven elfértek benne. Bevonulásunk első percétől kezdve meg kellett szoknunk, hogy amit finoman „intim szférának” neveznek, az nincs többé. Harmincan egymás nyakán, fejenként másfél négyzetméteren: nem létezhet. De működött valamiféle férfias szeméremérzet. Amit nem volt muszáj észrevenni, azt nem vettük észre. Sosem tettünk megalázó megjegyzéseket egymás testi adottságaira. Nem volt divat a kihívó meztelenkedés. És például bár ocsmány veszekedéseket tudtunk összehozni, elképzelhetetlen volt – amit ma kis nyikhajok szófordulatként is megtesznek –, hogy lekurvázzuk egymás anyját. A közös latrinán végzett kínlódo szükséglet lesöpörte ezt a megmaradt tartást. Már bármit röföghattünk, semminek nem volt következménye. Kétkedő pofákat vágok magamban, ha olyasmiről hallok vagy olvasok, amikor valaki az ilyen állati mélységű kiszolgáltatottságokban a lélek finom rezdüléseiről beszél. Bár sokfélék vagyunk, azt gyanítom, nem tudja, mert nem élt át ilyet, mit beszél: a lélek ilyenkor megbújik, kussol, kivár, gyors felejtésre rendezkedik be, esze ágában sincs finomakat rezdülni. Előfordult, hogy egyesek órákig is elüldögéltek a fán, nem mertek elmozdulni se, ezeket aztán el kellett zavarni. De azért, ahogy lassan javulgattunk, megszűnt a latrinák körüli toporgás.

Valami még, ami miatt ez a latrina emlékezetes marad: ennyi hasament katonának rengeteg vécépapírra lett volna szüksége, ennyi nyilván nem volt a Magyar Néphadseregnek, talán az állandóan mindenféle hiányokkal küszködő Magyar Népköztársaságnak se, de! Valami páratlanul éles agyvelőnek eszébe jutott, hogy ott vannak a leselejtezett könyvek a hátsó raktárakban, a pincében-padláson, azok papírjai éppen megfelelnek a célnak. Hogy esetleg nem kívánatos a papíron levő nyomdafestéket a végbélbe kenni, szempontként nem merült fel. Miért is merült volna? Talán még a főtisztai állomány fele is úgy nőtt fel, hogy a budijukban csíkokra vágott *Szabad Nép* szolgáltatta az e célra való alkalmatosságot.

A leselejtezett könyvek pedig nagy vezéreink és bölcs tanítóink, Sztálin és Rákosi elvtárs addigra leselejtezettnek ítélt elméleti munkásságát tartalmazták. Gondolom, a maguk idejében kötelező módon voltak jelen, tucatnyi példányszámban a honvédség – és minden más közintézmény – könyvtárában. Ahogy Marx, Engels és Lenin is: a szocializmus világméretű – Gagarin után már belátható idejű – győzelmének acélkemény elvi alapjait adták. Sose láttam senkit, akinek efféle könyv lett volna a kezében. Azaz mégiscsak láttam: 1956 októberében, amint a Nagykörúton – ami akkor Lenin nevét viselte –, csaknem a Király utca – akkoriban Majakovszkij – sarkán levő, a szovjet kultúrát terjesztő boltból ölszám hordták ki az efféle könyveket a népek a százsámra nyomott arcképkötegekkel, sablonnal gyártott, zengzetes szövegű vörös drapériákkal együtt, hogy az úttest közepén, embernél is magasabb gúlába hánnyva elégessék őket. Lassan, a szoroson egymásra fekvő lapok átizzásával égtek, csak néha csapott fel egy-egy lángnyelv, vastag, fekete, a nyomdafesték kátrányos szagú füstjét eregetve. A máglya alján láttam néhány odahajított arcképes pártigazolványt is hamvadni.

A hadseregnél nem égettek máglyákat – a forradalom alatt nem is volt rá idő –, utána pedig épp a forradalom hatására részlegesen megvilágosodott ideológusok parancsára valahová elrekkentették ezeket a könyveket. Nem zúzták be őket, talán csak hanyagságból, esetleg óvatosságból: ki tudja, hogy és miként lesz még? Korabeli szellemes-

kedés szerint: sohasem lehet előre látni a Kommunista Párt múltját. Aztán lassan zsidobadva előre az időben, elérkezett 1962, mikor is egy tömeges hasmenésjárvány alkalmával, kemény fedeleiket letépkedve, ismét jelentős szerephez juthattak. Akkor persze csak Sztálin és Rákosi, esetleg másodosztályú slapajaik. Ők a máglyahalálnál megalázóbb módon, minden lapjukat fekáliával kenegetve hullottak – hogy stílusos legyenek: a történelem latrinájába.

Amikor már eljártunk a lajtos kocsihoz vízért, és kezdtünk éhesek lenni, hogy meg ne egyen az unalom, az egyik könyvcsonkból kitéptem néhány ívnyit. Addig még nem olvastam ilyen politikai irodalomnak nevezett szövegeket. Miért is tettem volna? A legfőbb elvtársak szerettek szerepelni, rengeteg alkalmat teremtettek maguknak, hogy hallattassák idegen akcentussal zengő hangjukat. A testvéri Szovjetunió iránti örök hála és örök hűség nagyáriái között kioktatták a dolgozó magyar népet, a nép vezető erejét jelentő munkásosztályt, hogy ragyogó szocialista jövőnk érdekében mi a sziklaszilárdságú következetességgel végrehajtandó aktuális teendő. Ezekkel voltak tele az újságok – de mi nem olvastunk elvtársi körökben kötelezően előfizetett pártlapokat –, a nagygyűléseket egyesben közvetítette a rádió – de ha ilyenkor véletlenül be volt kapcsolva a készülék, apám a vezetékét a konnektorból kirántva némította el. Csak ha moziba mentem, ott kellett látnom a filmhíradóban a mindig korszakalkotó esemény legfontosabb perceit – igazán mulatságos látvány volt, amint a beszédek végén, mint egy jól sikerült színházi előadás után, az egész terem felpattant, és felcsattant a szünni nem akaró vastaps, a dübörgő, ritmikus éljenzés, pártéljenzés és szónokéljenzés, mikor is a beszédet mondott főelvtárs is megvastapsolta magát.

A zizegő szalmán izzadva olvasott szöveg meglepett. A könyvcsonkból nem derült ki, kicsoda a szerző, Rákosi Mátyásra tippeltem. Nyoma sem volt benne a fentebb megidézett tömeghiszterizálásnak, inkább kissé nehézkesen tudományosnak hatott. A bánat tudja, mikor, de érezhetően a hatalom lehetőségétől még igen távol levő időben keletkezhetett. A polgári és a szocialista erkölcs összevetésre kerül benne: a burzsoá erkölcsiség velejéig romlott, képmutató, végső soron az emberi jellemet embertelenségig deformáló jellegének kemény ostromozásával. A szöveg lendülete nem ragadott el, az idegen kifejezések gyakori használata riasztott, mégis, lassanként kezdtem egyet érteni vele. Érdekes módon, mert valójában már nem is élhettem egy polgári erkölcsök által meghatározott világban – azaz: családomban mégiscsak. Minden bigottságot elutasító, a ceremóniáktól is idegenkedő, de kétségtelenül keresztény alapokon álló, a félelmetes idők kiváltotta félelmek, a túlélést szolgáló emberi esendőségek iránti nagyvonalú elnézéssel kissé elprolisodott, de – mondhatni – liberális polgári erkölcsiségben. Melynek nem túl szigorú, bár következetes parancsai ellen nem volt okom lázadni: egyszerűen csak a szükséges rend szabályait írta elő – a családi kötelek miatti lázongások nem is szerepeltek repertoáromban. Úgy gondoltam, ezt a magam előtt is gyanús egyetértést az addig általam nem ismert különös stílusával csiholta ki a szerző: tökéletes felkészületlenségem ellenére a bennem is felsejlő esetleges ellenvélemények elhallgatásával, vagy csak annyira említve azokat, hogy megbélyegezhetőek, kigúnyolhatóak legyenek. Sajátos szóhasználatával: például következetesen „burzsoá” erkölcsiségről beszél, jól tudva, hogy a kifejezésen a közbeszéd már nem a szorgalmas, törekvő polgárt érti, és a „burzsoáziát” már rendesen bemocskolta a kor szelleme. Úgy gondoltam akkor, hogy az ilyesfajta politikai irodalomnak nincs emberi magaslatookról szemlélhető értéke, ősfarmája a falusi pletykálgatás, mellyel – különösebb adottságok nélkül, csak a szavak imamalomban való is-

mételgetésével, az emberi alantasságot megcélozva – egy adott közösségben befolyást lehet szerezni. Úgy gondoltam, művelői olyan emberek lehetnek, akiket a hatalom reszketeg vágyásán túl semmiféle más idea nem érint meg. Valami túlfűtöttség vagy akár elmebaj hatására küldetéstudatot éreznek más emberek sorsa, esetleg még élete feletti döntés joga iránt. Úgy gondoltam, olyasfélék, mint a szexmániákusok, akik az ide vonatkozó hormonjaik túltermelése miatt mindenben *azt* látják, mindenről *az* jut az eszükbe, életük értelmét nemi szervük állandó gyakorlatoztatásában látják – bár ők jól elvannak a maguk köreiben, miért is ne? –, míg a hatalomvágyhormon túltengésében szenvedők még átmeneti időre sem talál-
nak kielégülést. Akármilyen ötletes perverziókat eszelnek is ki, egyre csak emelniük kell a dózist.

Különösebben persze nem foglalkoztatott a dolog. Azóta se: nem is tartottam szükségesnek húszévesen, sajátos helyzetben kialakított véleményem felülvizsgálatát. Majd csak az úgynevezett rendszerváltás idején jut ismét eszembe, amikor a hatalomhoz vezető utak ágas-bogassá válnak, és a közbeszédet már nem az egyetlen állampárt határozza meg: Jézusom, mennyi törpe rákosielvtárs szorgoskodik körülöttünk!

Viszont: mindazt, amit dolgozata írásakor a szerző még születőben levő, de eleve magasabb rendű szocialista erkölcsről állított, még a kiéhezetség és a hőség fél kábulatában is képes volt gúnykacajokat kiváltani belőlem. A tetszetősen kifundált elmélet után következő, immár történelmi tények ismeretében valami páratlanul ostoba kamasz képzelgésének, de inkább tökéletesen szemérmetlen, tudatos hazudozásnak hatott. Rákosi királykodása idején még gyerek voltam, csak elharapott, elhümmögött félmondatokból sejtettem, hogy a mi szeretett vezérünk, nagy tanítónk, Sztálin elvtárs legjobb magyar tanítványa, minden úttörő pajtása, micsoda népnomorító gazember, elfajzott mocskok, szadista patkány. Még mosolyoghattam is magamban a nem nekem való, elcsípett félmondatokon. A forradalom leverését követő, úgynevezett kádári konszolidáció idején viszont már felnőtt eszemnél voltam. Már a magam bőrén tapasztalhattam meg, milyen az élet, amikor minden kimondott szó hazugság, minden leírt mondat rágalom, minden ígéret átverés, minden érv fenyegetés. Mikor a levegőnek félelem-verejték szaga van, mikor a legmindennapibb közlésekhez is nehezen fordul a nyelv, mikor fekvé és állva is húszkilós kődarab fekszik az ember mellkasán. Mikor a létet, mint a szovjet mintára összetákolt nemzeti címert a búzakalász, úgy fonja körbe az akasztófa.

S habár ez a diktatúra lassanként fel is puhult, a politikai hatalom monopóliumát képményen megtartva, a mindennapok kicsinységeiben életteret engedett, de a történelmi súlyú kérdés továbbra is ott lebegett az egész vörösre festett világnézet felett: ugyan miféle, emberileg elképzelhető legaljasabb tettek elkövetését akadályozta meg a „szocialista erkölcs?” Magasabbrendűségénél fogva? Az egész emberiség boldogabb jövője érdekében? A nem „politikai irodalom” gyanánt írt történelemtényekben lehet olvasgatni erről. És ha már előkeveredett a rendszerváltásnak nevezett fordulat: idegen hatalmak hadseregét már nem kellett az országba hívni, tüntető tömegekre sortüzeket lövetni, a hóhér sem akasztott tucatnyit naponta – ám az ország vagyonának ezernyi trükkkel való szétlopkodásában, unokáinkra is rároskadó adóssághegyek termelésében ugyan miféle gá-
tákat emelt a „szocialista erkölcs?”

Mikor végre elhagyhattuk a táborn, indulhattunk vissza a századainkhoz – akkor úgy mondtuk: „haza” –, a történelem után én is kimondtam róla az ítéletet: a maradék lapokat behajítottam a pócébe.

Mindez persze csak a kor érdekessége. Mélyebb gyökerű emlékekkel is megajándékozott a lepratelep.

Talán csak ez első két nap volt igazán nehéz. Éreztem: tehetetlen vagyok. Nem létezik semmiféle racionális tett, mellyel könnyíthetek a helyzeten, felesleges minden okoskodás. A háttérbe húzódtam, lenulláztam magam, a feladat megoldását rábíztam a testre. Nyomorult testem talán tudja, hogyan élhetünk át ilyen helyzetet, pontosabban: kétségbe nem esem, bíztam benne, hogy ő tudja. És akkor, talán furcsa: ebben a lekapcsolt tudatállapotban egyszer csak megszólalt bennem egy zene. Későbbi, csak sejtés szintű emlékem szerint valami édes dallamokkal beszélő, minden hangjában izzó szenvedélyeket, zokogás mélységű szomorúságot, de mélyében a bizonyosság derűjével iszonyatos élni vágyást sugalmazó zene. És szólhatott napokig, mert azokban a rövid időszakokban, amikor vissza kellett térjek a valós világba, hol éjjel volt, hol reggel, délidő vagy alkonyat.

Már visszakerültem a századomhoz, már minden tekintetben túl voltam ezen a nyomasztó kalandon, már dobtam volna is a feledés szemétkosarába, de egyetlen dolog továbbra is izgatott: miféle zene szólt nekem napokig? Próbáltam visszaidézni, de egyetlen taktusát sem sikerült. Pedig nagyon vágytam rá: nemcsak szépsége után, de mintha lényem része lett volna, és fájdalmasan érintett, hogy elvesztettem. Később úgy könyveltem el a dolgot: mondják, hogy a tartós koplalás hallucinációkat okozhat, valószínűleg hallucináció volt, visszaidézhetetlen. Helyére raktam, de nem felejtettem el, hogy azon alkalommal a ráción túli élményben lehetett részem. Mintha egy szent jelent volna meg előttem, kinek sugaras fényében adottságaim feletti megnyilvánulásra lettem volna képes. Hitetlenkedve ugyan, de kiválasztottnak éreztem magam.

És aztán eltelt negyven év. Sokaknak egy élet. Akkor elmentünk Bogányi Gergely egyik, szinte a bemutatkozása körüli hangversenyére. Chopint játszott – és egyszer csak elkezdett a szívem felnyomakodni a torkomba. Komolyan kellett fegyelmeznem magam, hogy ne kezdjek el hangosan bőgni. Botrányosan tönkre zúzva a hallgatóközönség áhítatát. Ez a zene volt az! Igen: ez szólt napokig álmomban és félálomban! Hát persze, hogy Chopin dalolt nekem negyven évvel ezelőtti nagy nyomorúságomban! A drága, rajongással övezett Fryderykem, hát ki más?!

A történetben több a furcsaság. A serdülő ifjúságomat morzsolgató időben úgy volt, hogy a dolgozó magyar nép este tíz óra felé, néhány üveg sör benyakalása után elment aludni – kellett az erő a szocializmus másnapi építéséhez. Meg aztán mi mást is csinálhatott volna esténként abban a sötét, sóheren fene átkosban? De azért a Magyar Rádió-nak illett legalább éjfélig műsört sugároznia. A két adó valamelyikén majd minden este operát vagy zenekari hangversenyt sugároztak: hadd aludjon békésen, nyálfolyatva a dolgozó nép. E téren nem érvényesültek az ideológiai tiltások: az akkor működő, a világ legkiválóbb zenekarai és szólistái szólaltak meg. Esténként, főleg télidőkben, gyakran bújtam bele a rádióba zenét hallgatni. Nem tanultam hangszeren játszani, nem is vágytam rá, csak némi gyereknyzás célzatú szolmizálást még az általános iskolában, ám egyszer csak, ki tudja miért és mi által, hirtelen megnyílt előttem a világnak ez a szelete. Valahogy úgy, mint amikor az Operaházban felmegy a vörös bársonyfüggöny, és sötéthez szokott szemek előtt, a reflektorok káprázatos fényében megjelenik egy díszlet – részleteiben a valós világból ismert kép, de annak sűrített, mesebeli változata. Minek láttára erősebben dobbantgat a szív, a lélegzet bennreked. Nem tettem érte semmit, hogy így legyen, valamiért mégis megtörtént. Mivel a lakás, enyhén szólva: sosem volt túlfűt-

ve, célszerű volt ágyba bújva, takarók alatt. Szüleim és öcsém aludtak már, az ágyam mellé egy székre helyezve a készüléket, rá is takarót borítva, a lehető leghalkabb hang-erővel hallgattam. Elernyedve, talán félálomban is. Tehát: a test és a lélek helyzete is igen hasonlatos volt a későbbi, lepratelepi zeneszóláshoz. Ez bukott elő a szalmán mint az ártatlan gyermekkor lenyomata?

És: akkoriban úgy volt, hogy a műsorújságoknak – mivel még nem kellett ötvennél is több, velejükig tökmindegy úgynevezett médium velejükig tökmindegy műsorcímeit leközlöniük – maradt papírjuk a várható műsorok részletezésére: ha fennakadt a szemem Chopin nevén, azon az estén feltétlenül rádióztam. Az ifjúság, bár sokszor csalóka, de boldogságos adománya a rajongani tudás: ő lett a zene világában élő első szentem. Nyilván életkoromnak és romantikus lelki beállítottságomnak megfelelően. Melynek semmi köze, ahogy a művészet romantikusnak nevezett korszakának sem, a ma uralkodó, amerikanizált giccsromantikához. Bármennyit hallgattam is, sosem volt elég belőle. Ha akkoriban lettek volna miniatűr, fülhallgatós lejátszók, ébrenlétem minden lehetséges percében ő szólt volna, utazás, evés, bambulások idején. Ahogy a jelenkor ifjai hallgatják a monoton, meghajszolt ritmusú, mit se jelentő dzum-dzumot. De így is olyan sokszor hallottam, hogy ha tudtam volna zongorázni, legismertebb műveit akár el is játszhattam volna: a kezemben nem, de agyamban minden hangjuk a helyén volt. Az első furcsaság: miért nem ismertem fel, a szalmán aléltnan heverve azonnal, hogy ő szól hozzám?

Másik furcsaság: ha fellebbent a titok fátyla, miért kellett negyven évet várni rá? Talán a művész fiatalságában, lényében, szellemiségében, mozgásában, aurája sugárzásában véltem felismerni hajdan volt magam, és így került a dolog magától a helyére? Vagy – sok előadó sajátos értelmezésében hallva – az ő keze alatt szólalt meg Chopin, billentései, ritmusa, pauzái, könnyedsége és komolysága nyomán úgy, ahogy végül a lelkemben kanonizálódott?

„NÓTÁT!”

Minden foglalkozások közül az úgynevezett vegyvédelmet utáltuk a legjobban. A teljes menetfelszereléshez tartozott – természetesen a géppisztolyon kívül, amit mindig és mindenhová magukkal hurcoltunk: „a katona felesége a puskája”, az összegöngyöltett pokróccal ékesített hátizsák, a derékszíjunkat lehúzó tölténytárcák és a gyalogsági ásó mellett – egy oldalzsák: benne a védőöltözet és a gázálc. A védőöltözet úgy milliméternyi vastag, terepszínű döglött zöld, gumírozott anyagból készült, széthajtogatva csizmástól lehetett belelépni. Tetőtől talpig beborította az egész testet, a koponyákhoz szorosan tapadt, csak a szemöldök alatti arc maradt szabadon: erre került a gázálc. Egyszerre volt bő – hogy minden termetű katona beférjen – és szoros, a vállrészek bepréseléséhez segítenünk is kellett egymásnak, ruganyos és merev. Ma is használnak ilyet – a tévében láttam –, szükség esetén tűzoltók, katasztrófavédelmisek, remélem már alkalmasabb anyagból készült, ügyesebb szabásút.

Ezeket a foglalkozásokat, hetente úgy egyszer, egy középkorú törzsőrmester tartotta, ő volt a gáztörzs. Nyugodt, mondhatni halk szavú ember volt, nem játszott katonásdit. Szintidő alatt kellett beöltözni, felvenni a gázálcot, koronául a páncélsisakot, hátunk-

ra a zsákokat, vállunkra a géppisztolyt: úgy néztünk ki, mint valami marslakók. Aztán négyes sorokba fejlődve elmeneteltünk egy közeli épület faláig és vissza. Mi az, hogy meneteltünk? Vonszolódunk, csoszogtunk, vánszorogtunk – ahogy a marslakók menetelni képesek. Mivel a ruházat gáz- és atomszennyeződések kivédésére volt hivatott, légmentesen zárt, tehát semmi se juthatott be, de ki se: úgy harminc fok körüli nyári napokon e nem túl hosszú séta után is a befülledt testpárak miatt úgy tapadt ránk alsóruházatunk, mintha abban zuhanyoztunk volna. A gázálarc belső üvegét párasodás ellen vegyvédelmi szappannal kellett bekenni, ami rövid idő után már mit se ért: elmosódott foltokban kezdtük látni a kinti világot. Elképzelni se tudom, hogyan lehet ebben a burokban egy gázzal elárasztott területen ellenséges erővel géppisztoly-tűzpárbajt vívni – de bizonyára lehet: ebben a bűdös életben minden lehetséges. Levegőhöz jutni, átszívni azt az aktív szénnel és – fene tudja, miféle – szűrőanyagokkal rétegzett gázálarcon: komoly izommunkát követelt – elvonszolódni a szomszéd épületig és vissza: már abba is ki lehetett dögleni. Szerencsére az előttünk járó korosztályok leleményes tagjai rájöttek, hogy egy ügyes mozdulattal ki lehet pattintani a kilélegzett levegőt távozni engedő gumimembránt, kerek lukján át könnyebb a levegővétel. A gáztörzs valószínűleg tudta, miféle praktikával tesszük könnyebbé az életet, de nem foglalkozott vele, nem csinált ügyet belőle. Nemcsak higgadt, de bölcs ember is volt: majd ha a rohadék imperialisták ránk eresztik a gázt, úgyse pattintjuk ki a membránt. Megelégedett azzal, hogy a keze alatt, mint egy munkahelyen, dolgozunk, szaporán és gyakorlottan, ahogy kell. Tudta, és persze mi is tudtuk, ha linkeskedünk vagy netán szabotálunk – más alkalmakkor, ifjú, frissen végzett hadnagyocskák pattogásaikor előfordult, hogy megtettük –, akkor se kell vérvörös fejfelordítania, elég, ha halkán csak annyit mond: „Jól van, fiúk, akkor fussunk egy kört a focipálya körül.”

Levedlettük a szörnyeteg burkot – óh, mily balzsamos is tud lenni Isten tiszta levegője! –, és akkor következett az utált foglalkozás legutálatosabb része: vissza kellett csomagolni. Az előírásoknak megfelelően, szakszerűen, már csak azért is, hogy beférjen az oldaltáskába. A földre terített öltözékek úgy néztek ki, mintha négy lábú, terepzöld színű, arc nélküli szörnyeteglények frissen nyúzott bőrredői volnának. Sajátos bűzük is erősítette ezt az érzetet. A gáztörzs ilyenkor, fel-alá sétálgatva a guggoló sorok közt, árgus szemmel figyelt minden mozdulatot: akire rámutatott, az valami apróságban hibázott, szét kellett bontania a csomagot. Tökéletes munkát követelt, mintha ejtőernyőt hajtogattunk volna össze. Végül is ő volt felelős a felszerelés állapotáért, de lehet, hogy csupán a munka becsületéért kívánta meg így. És: mielőtt megkezdtük volna a csomagolást, síkporral át kellett dörzsölni a gumis anyagot, főként a belső, testnyirkos részeket, hogy a szorosan egymásra préselt felületek össze ne ragadjanak. Ebből következően a szépen feszülő oldaltáskák előállítását követően jöhetett a pucolkodás: a korábbi alkalommal használt síkpor mind ránk tapadt. Fehér volt a zubbonyunk válla, könyöke, nadrágunk térde, feneké, még a hajunk, fülünkben a pamacs is, a ragadós, fekete krémmel bemázolt csizmákról nem is beszélve, hátunkon, hónunk alatt síkportól vastag izzadságcseppek párologtak. Jöhetett a mosdás, mosás, rongyázás, vakarászás, kefélkedés, az undokságok undoksága, még a mosogatásnál is bágyasztóbb foglalatosság. Ami alig fért bele a „nem mindegy, hogy a két év alatt mit csinálsz?” megnyugtató filozófiájába.

A gáztörzs csak az eszköz helyes használatát tanította és követelte meg, afféle elméleti oktatást nem tartott. Pedig ha akart volna, tudott volna mondani ezt-azt, bizonyára

el kellett végeznie legalább valamilyen tanfolyamokat, hogy ő lehessen a gáztörzs. De amint mondtam, bölcs ember volt – nem afféle közértelmiségi, akinek úgy kell beszélnie, ahogy levegőt vesz –, tudta, hogy az efféle dolgok, ha sor kerül rájuk, sohasem úgy zajlanak le, ahogy azt valamilyen okosok előre kitalálják. Hogy milyen is lehet egy gáz- vagy atomtámadás, miket kell majd csinálnunk olyankor, erről a két év alatt tulajdonképpen csak egyszer hallottunk. Beterelték az egész zászlóaljat a nagykulturba, ahol is az egyik századparancsnok kíséretében megjelent egy – ez a jó szó rá: fess főhadnagy, jónövésű, jóállású fiatal férfi, mint egy Mária Terézia korabeli testőrtiszt. Egyenruhája testre szabott, szinte elegáns, hozzá képest a mi csapattisztjeink leharcolt vidéki szeszakánoknak látszottak. Mondták, hogy a hadsereg-törzsből érkezett. Valamiféle mérnökembernek gondoltuk: tényeket közlő, rövid mondatokban, kissé pontoskodva fogalmazott, de nagyon is tisztában volt vele, miféle népséghez beszél: a számunkra mit se jelentő szakkifejezéseket hétköznapi hasonlatokkal magyarázta, időnként – témájához képest eleve morbid – humorosnak szánt fordulatokat alkalmazott. Míg az előadó a színpadon lassan fel-alá sétálva beszélt, a vendéglátó századparancsnok egy vörös terítővel borított asztal mögött üldögélt szerencsétlen testtartásban, belülről a száját rágta, különben egész idő alatt szinte meg se moccant. Valahová a padlóra bámult, kissé pötyhedt arca kifejezéstelen maradt. Bizonyára ő már többször is hallott efféle előadásokat, olvasott titkosított szakkiadványokat, kíváncsi lettem volna, ha nem is mint katonatiszt, századparancsnok – bár néha úgy tűnt, az Úristen után ő következik a rangban, ám jelen helyzetben egy senki, egy nyikkanása se lehet –, de mint családapa, mikre gondol. Az előadás végén tehetünk volna fel kérdéseket, de senki sem akart kérdezni semmit.

De ez nem azt jelentette, hogy mindent elengedtünk volna a fülünk mellett. Csak emésztgetnünk kellett. Jó hónapig fel-felbukkantak részletek, legtöbbször az utált vegyvédelmi foglalkozások alkalmával. Felbugyogtak maguktól, ahogy motoszkáltak az agyunkban. Az e témáról szóló beszélgetések mindig így kezdődtek: „Te, ezek komolyan gondolják ezeket?” „Hétszentség, hogy ezeknek már teljesen elszállt az agyuk!” A hirosimai atomtámadás után készült képeket sokszor láttuk: mutatták dokumentumfilmekben, filmhíradókban – az imperialisták gátlástalanságának bizonyítékául. Ha annak az egyetlen nyomorult bombának a hatóereje – ahogy azt fess előadónk megvilágította – úgy aránylik egy korszerűéhez, mint egy most totyogni kezdő öcsike ereje egy nehézsúlyú boksz világbajnokéhoz... és ezeket most százszámra, percek alatt indíthatják interkontinentális rakétákkal... akkor: „te, tudják ezek valójában, hogy miről beszélnek?!” Hosszasan, többször visszatérően rágesáltunk egy valójában aprócska, de a magunk élethelyzetében előfordulható részletet: a fess főhadnagy például azt mondta, hogyha megérkezik egy atomtámadásról szóló riasztás, azonnal vegyük fel a védőöltözetet és a gázálarcot a katonai szabályzatban is előírtak szerint, és addig le ne vegyük, míg meg nem érkeznek a mentesítő alakulatok. Húszéves fejjel is tudható volt, ha Magyarországot atomcsapás éri, nyilvánvalóan Budapestet éri. A robbanás epicentrumában egyetlen pillanat alatt nyomtalanul elpárolog félmillió ember, millióian a sugárdózis hatására vagy égési sérüléseikbe huszonnégy órán belül elpusztulnak. A vacakabb épületek úgy omlanak össze, mint a kártyavárak, a szabadon csüngő villany- és telefonkábelek cafatokban. Leáll a víz és a gázszolgáltatás, a tárolókban levő üzemanyagok pokollánggal égnek. A vulkánkitöréseknél szokásos vastag hamuporban nemhogy látni, de lélegzetet venni sem lehet. Tegyük fel, mi megússzuk ezt az első csapást, mert épp harcálláspontunkon, a Bakonyban

dekkolunk, felhúzzuk a védőruhát és a gázálcot... és várjuk a mentesítő alakulatokat?! Akik majd jönnek – de kik? És honnan? És mikor? A védőöltözetből úgy háromszori bekakálás után csak ki kell bújni... és a mentesítő alakulatok honnan vesznek sugárzással nem fertőzött vizet a tartálykocsijaikba? De egyáltalán: lesz-e még élő ember, aki tudja, és még az eszébe is jut, hogy mi még esetleg létezhetünk? Hisz még békebeli, tervezett hadgyakorlatok alkalmával is nem egyszer előfordult, hogy az egymástól tízen kilométernyi távolságokra, kisebb csúcson elrejtett rádiós kocsikat nem találták meg az ebédszállítók... „Én mondom, ezek nem normálisak!” És akkor majd ülünk telesház gumiruháinkban, várjuk Godót, gyomrunkat egyre jobban marja az éhség sava, szánk kicserepesedik a szomjúságtól, felerészben budapesti gyerekek: eszünkbe se jut, mik történhettek szüleinkkel, testvéreinkkel, ám ahogy készülékeinkkel vesszük a zavaros adásokat, melyekből megtudhatjuk, hogy Budapesthez hasonlóan haldoklik Róma, Párizs, Berlin, Brüsszel, London és New York és Chicago és Los Angeles, és akkor kezeinket dörzsölgetve nagyvidámak leszünk: megkapták a rohadékok is, amit megérdemelték!? „Ezeket sürgősen be kéne csukni a diliházba!”

A fess főhadnagyot előadása után rokonszenvesnek, afféle jó fejnek tartottuk, ám ahogy emésztgettük mondatait, egyre lejjebb csúszott a népszerűségi listán, végül mint eszement, rohadt kis patkány állt előttünk.

Úgy tizenöt évvel később, a *Mozgó Világ* egyik szerkesztőségi szobájának falán sokáig látható volt egy kitűzött kép – valami nyugati képes magazinban találta valaki, színes, dupla oldalas – a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottságának tagjait ábrázolta. Tizenöt évnek kellett eltelnie, hogy egy ilyen fénykép megjelenhessen, és kellett hozzá egy *Mozgó Világ*: valószínűleg az egész úgynevezett szocialista táboron belül ez volt az egyetlen legális folyóirat, melynek szerkesztőségi szobája falán hosszú ideig ott billeghetett felrajzszegve egy ilyen fotó. A képen úgy tucatnyi vénember volt látható emelkedő padosorokban ülve, siralmasan szabott bádögöltönyökben – a kifejezéstelen múmiaarcokban ülő merev, tört fényű szemek pupilláin át látszottak az elmeszesedett agyi erek. Meg az életük folyamán az egymástól való rettegés elviselésére benyakalt néhány hektoliternyi vodka párolgása. Keskeny ajkuk szögletében egy sajátos arisztokrácia gőgje: ők még látták Lenint. Központi helyen az akkori főnacsálnyk, Brezsnyev elvtárs, az egyik vérátömlesztéstől a következőig támogatott kitömött medvebőr: neandervölgyi típusú, dús szőrzettel megáldott arcán („Miért olyan dús Brezsnyev elvtárs szemöldöke?” – „Mert az tulajdonképpen Sztálin elvtárs bajusza, csak magasabb szinten”) egy kitömött medvebőr intellektuális élenksége. Bádög zakója mellén, hajtókától a zseb alatti széléig, mint valami kommunista karácsonyfán, számtalan kitüntetés – mondták: csak a „Hős Város” és a „Hős Anya” megtisztelő címet nem birtokolta –, nézd és lásd: ezen nyilvánvalóan már pelenkázást igénylő, infantilis kamasz szintjén vegetáló vénemberek kezében a világ sorsa. Mert ha ezek – akárcsak egy erőteljes napkitörés, vagy mondjuk, egy hasmenésjárvány hatására – úgy döntenek, elérkezett az idő a rothadó kapitalizmus széttűzésére, a világ népeinek szabadságát meghozó szocializmus világméretű győzelméhez, semmi sem akadályozhatta volna őket, hogy kiadják a támadási parancsot.

És akkor a Szovjetunió népeinek hadseregeivel együtt a testvéri kelet-németektől a testvéri bolgárokig, mi, magyarok is persze, megindulunk Nyugat-Európa felé. Egy ilyen, nagyjából második világháborús, hagyományosnak mondható, nagy létszámú invá-

zió csapásai alatt, az előző világháború nyomorúságaiból egy addig sosem létezett jólétbe menetelő Nyugat, befolyásos kommunistáinak handabandázása közepette, hetek alatt úgy vágódott volna takonyra, mint egy totyogó öcsike egy nehézsúlyú világbajnoktól kapott pofontól. És akkor törvényszerűen bevetésre kerültek volna a készenlétben álló atom- és hidrogén fegyverek. Hogy milyen mértékű lett volna a világ pusztulása, nem tudható – talán csak a mélytengeri hőforrások néhány sejtéből álló lényei maradtak volna életben –, de hogy egész Európa lakatlan, fehér foltta változott volna, az bizonyos. Így volt ez 1956-ban is, a magyar forradalom idején, amikor a nyugatiak hullajtották hatalmas krokodil könnycseppjeiket, heccelték a magyar fiatalokat: „Hősök vagytok! A szabad világ csodál benneteket! Lövessétek agyon magatokat!” De kisujjukat sem merték moccantani.

Tizenöt évvel korábban, főként egy laktanyai faliújságon persze nem láthattunk efféle, a valóságot ilyen döbbenetesen leleplező fényképeket, de képzeletünkben ilyesféle színvonalú alaphelyzet rajzolódott ki. Úgy éreztük, léteznek valakik, az Isten teremtette világtól tökéletesen elrugaszkodott, egymás ideológiai hülyítésébe becsavarodott valakik, kik, miután, mondjuk az Urál hegységben, a nukleáris porszennyeződést kiszűrő levegőtisztítórendszerrel felszerelt, kilométernyi mély bunkert ásattak maguknak, telehordatták családtagjaik és személyzetük számára száz évig elegendő enni- és innivalóval, lehetőségként tekintenek egy nukleáris világháborúra. Melynek ugyan szörnyű lesz a pusztítása, de megéri: mert utána, ha nem is holnapra, de mondjuk ötven, esetleg száz év múlva – történelmileg elhanyagolható időeltolódással – aztán tényleg megforgatják az egész világot. Talán úgy képzelik, hogy majd alkalmas időben előmászhatnak a védett lukból derék utódaik, s mivel bőven volt idejük a marxizmus-leninizmus, valamint mindenféle izmus tanulmányozására, sőt: még arra is, hogy saját izmusaikkal korszerűsítsék azokat, Lenin elvtárs nyomdokain haladva pontosan tudni fogják: „Mi a teendő.” És ezek a napfényt, csillagragyogást sosem látott, hangyát, tehenet, pacsirtát is csak képernyőről ismerő utódok, a világ megismerhetőségének szilárd tudatában, az akkori állapotokat tudományosan felmérve, nyomban neki is állnak. Majd tudják, merik és teszik. Vezérekedésük alatt megvalósul az emberiség évezredes álma: már nemcsak a földgolyó egyhatodára, de egészére kiterjedő örök béke, igazságosság és jólét: a Kommunizmus. Vagyis a földi Paradicsom. Esetleg a derék utódi kútfejek megszállottan a haladás irányába törekvése nyomán már valami más nevű világrend, de hogy az is globális lesz és földi Paradicsom, az hétszentség.

Lehetséges, hogy azért is utáltuk annyira a különben valóban utálatos vegyvédelmi foglalkozásokat, mert valahol a tudatunk alatt éreztük, ez is csak a néphülyítés része. Emlékszem, egy valamikori diákidőmből való plakátra: egy gázálarcos pofa nézett ki ránk, mögötte egy csinos atomgombafelhő, valami ilyesfélét üzent: „Lehet védekezni!” Az ötvenes évek elejétől Budapest több pontján mélyépítési munkákat végeztek, azt mondták: épül a metró, de nagyjából mindenki tudta, hogy atombiztos óvóhelyek épülnek az elvtársak számára. Akkoriban tehát valóban azt hitték, hogy egy nukleáris világháború túlélhető. Legalábbis a sok más egyéb kiváltságokat élvező kiváltságosak számára. Lassan csöpögtek le a fizika törvényszerűségei a második világháborús győzelemtől megkérgesedett, a hidegháborús paranoiától ellágyult agyakba. Az iskolákban és a munkahelyeken is kötelezően részt kellett venni úgynevezett légmentes előadásokon: mindenki megtudhatta, ha bármi történne is, majd nem szabad pánikba esni, fegyelmezetten kell

levonulni az óvóhelyre, és ott végre kell hajtani a megbízott óvóhelyparancsnokok utasításait – a besötétült elvtársi agyak legszebb koszvirágai bomlottak ki ezeken a kötelező foglalkozásokon. De még a hatvanas évek második felében is – amikor már valóban a metró is épült – tartottak efféle kötelező előadásokat, kitelepítési terveket készítettek, sőt: a földalatti vasút egyes szakaszainak gyorsan atombiztos bunkerré való átalakításának lehetőségével dicsekedtek.

És a tény: Magyarország lakosságának teljes kiirtásához elegendő hét, azaz: 7 darab bomba. Történelmi tapasztalataink alapján mondhatom: mi, magyarok, akármilyen kicsik is mernénk lenni, akármelyik haditáborba sodorna is a sors, ezt a hetet megkapnánk a sok ezerből.

Nem csak a hirosimai pusztulás képeit láthattuk: kísérleti robbantásokat hajtottak végre az amerikaiak, angolok, franciák – titokban, csak az Isten tudja, kik még? – a földfelszínen, a mélyben, óceánok fenekén, talán csak a magas légkörben nem. Az ezekről készített felvételeket láthattuk híradó- és dokumentumfilmekben – elég gyakran: talán a tudományos fejlődés igényein túl, erőfitogtatásként, vagy jó üzlet érdekében is robbantgattak. Szinte megszokott látvánnyá vált az epicentrumból magas száron felszökött, a mennybolt alatt kiterébélyesedő gombafelhő. És láthattuk, hogy az adott ország polgárai miként tüntetnek az atomrobbantások ellen tömegesen és olykor harciasan. A szovjet robbantásokról nem mutattak képeket. Csak néha jelentek meg hivatalos, szűkszavú közlemények megtörténtükről – nyilván a káderek megnyugtatására: azért mi sem vagyunk ám, elvtársak, kiszolgáltatott, pótkávéba mártogatható piskóták! A nagy Szovjetunió népei nem tüntettek államuk nukleáris robbantásai ellen.

Egy nyikorgó zsoltyán üldögélve, perecrágcsálás közben, egy könnyedebb léleknek persze az atomgombafelhő, a kályhacsőserű interkontinentális rakéták vonulgatása csak afféle látványprodukciónak – hogy felderengjen valami a mögöttes tartalmakból, legalább egyszer bele kellett bújni egy semmitől sem megvédő, gázálcáros védőöltözetbe, sétálgatni benne egy órácskát.

Ha az ötvenes-hatvanas évekről beszélünk, mintha lassan elhomályosulna az a tény, hogy ekkor a végpusztulás szakadéknak szélén bóklászott az emberiség, és valamennyi esélyt adnunk kellett arra, hogy egyszer belecsúszunk.

Hogy fiatal éveink lendületét, még életörömeit is bizony visszafogta a fejünk felett billegő, bármikor bekövetkezhető katasztrófa árnyéka. Rosszabb napjainkon gúnyosan azt sugallta, értelmetlen bármi hit, szorgalom, önfeláldozás, gondolatainknak és cselekedetünknek nincs a jövőre vonatkoztatható erkölcsi háttere. Hogy minden úgyis mindegy. Tehetetlen állattömegekben élünk, s ha úgy esik, halunk.

Egy alkalommal aztán nagyon úgy tűnt, hogy beérett az idő, az események logikája nyomán valóban megjelenik a Gonosz széles, gunyoros vigyorgással. A kimenőruhák rak-tárában már ott lógtak a civil ruháink is, amikor kitört a „kubai válság”. Leszerelésünk „bizonytalan ideig” elhalasztva. Öt hónappal korábban, az előző évben leszerelt öregkatonák hagyományát követve, beszereztünk jó néhány másfél méter hosszú viaszosvászon mérőszalagot, és minden nap múltával, takarodó előtt levágtunk róla egy-egy kockát. Minden szobában volt belőlük két-három darab. Ha valamiért nagyon rohadt volt az a nap, a levágott darabkát megtapostuk: a vasalt sarkú csizmák sarka alatt élesen csattogott a műkö padlat, beleremegett az egész épület. Persze, mindig is folyt a szó arról, ha szabadulunk innen, miket fogunk enni, hogy minden nap tiszta alsóneműt váltunk,

alszunk délig, és meghúzzunk minden élénk kerülő nőt, de amint a szalag lassanként zsugorodott, már csak néhány arasznyivá, egyre tényszerűbbé váltak a kimondott vágyálmok, akár a többiek előtt ismeretlen személyekre, élethelyzetekre lebontottá – olyasmiket tudtunk meg egymásról, mikről két éven át soha nem esett szó. Gondolom, a fogva tartás utolsó hónapjaiban hasonló lelkiállapotok uralkodnak a börtönökben is – bár ott nem egyszerre szabadul az egész cella.

Hogy elfogytak a levágható és megtaposható napok, és még mindig bent kell rohadnunk, „bizonytalan ideig”, ettől az állcsúcsunkra mért ütéstől az agyunk meglötyt, és a kikölkent időben eszünk ágában sem volt nyolcnál felállni. Estéknként megnéztük a tévében a híradót, nem mintha érdekelt volna, mi a túróért keletkezett ez a „kubai válság”, mit mond róla ez meg az a faszkalap, csak azt vártuk, mikor mondja már, hogy mehetünk haza. Magunk közt Fridolinak nevezett politikai tisztünk is hablatyolt valamit, de ő se tudott többet, és érezhetően nálunk is jobban be volt szarva. A híradó végén kinyomtuk a készüléket, néhány széket szétrugdossa, mocskos káromkodások közepette bevonultunk a hálótermekbe. Ott már nem esett szó semmiféle válságról – a dolgok kommentálását meghagytuk a hivatásos nyálverőknek. Minek is beszéltünk volna például arról, lehet, hogy ma éjjel, ahogy szoktuk, majd riadózunk, és a Varsói Szerződés testvéri csapataival egyetemben elindulunk a harmadik világháborúba. Ahol is aztán igen hamar és igen közléről láthatjuk majd a hirosimai atomgomba európai nagytetvéret. Csak a vágyainkról, egyre nekivadultabb vágyainkról: már csak ez tartotta bennünk a lelket. Villanyoltás után is, sokszor hajnalhasadtáig, hol itt, hol ott, felbuggyantak pusmogva előadott monológok, milyen is lesz majd az igazi, a szabad élet, a valódi életünk. És bárki átvehette a szót, aki a realitások szorításaival mit se törődve, még igazibb, még szabadabb életről tudott beszélni. Hihetetlennek tűnt, hogy az addig szófukarnak vagy keménylelkűnek ismert fiúk milyen színesen, zokogásmélységű lágysággal tudtak beszélni róla. Az volt az érzésem, ha végül meg is ússzuk a dolgot valahogy, azok lovalták a legjobban bele magukat a szabad élet ábrándjaiba, akiknek a legkevesebb esélyük volt rá, hogy belőle bármit is megvalósíthassanak.

A gáztörzs tanyája, mint egy jobb arborétumban a komposztdomb, a laktanya egyik eldugott szögletében feküdt. Hullámpalával fedett, földszintes, hosszú téglalapú volt alig ablakokkal, rajtuk, mint a bejárati kemény tölgyfaajtón is, erős vasrácsok. Tulajdonképpen raktárhelyiség volt egy kis szobányi javítóműhellyel. Nem tárolhattak benne veszélyes harci anyagokat, mert éjszakára nem kapott külön őrséget, mint a lőszerraktár.

Nem sokszor, bizonyára a kiképzési előírásoknak megfelelően, úgy félévente elvonultunk ide. A játék az volt: felvettük a védőöltözetet, és bevonultunk a középső, felsőtét, hodályszerű traktusba. A gáztörzs is felvett egy álarcot, védőöltözetet persze nem, egy középre állított kis faasztalra helyezett egy konzervdoboznak látszó valamit, és kinyitotta. A dobozból feltört valami kékes füst, alighanem közönséges könnygáz. „Lépés, körbe indulj!” – vezényelte az álarc mögötti mélytengeri hangon, majd ahogy elrendeződünk, nem sokra rá: „Nótát!”

Még újoncként vagy tucatnyi, pattogó, vonulásokhoz alkalmas, felsőbb előírásoknak megfelelő nótát kellett megtanulnunk: legtöbbje szörnyű, vonalas blóddli volt, már a könnyökünkön jöttek ki, olykor azzal szórakoztattuk magunkat, hogy szándékosan hamisan énekeltük. A gáztörzs szeánszainak, lelki beállítottsága következtében, sajátos énekkari kísérete volt: ezeket az előttünk járó évfolyamoktól tanultuk. Gyerekkorunkban mindnyájan hallgattuk a rádióban vasárnap délelőttöként a „Csinn-bumm Cirkusz” című mű-

sort, tehát jól ismertük az Istállómester Bácsi visszatérő nótájának a dallamát – az itt előadandó, módosított szövegét se volt nehéz megtanulni az öregektől. A parancsra felhangzott a kívánt nóta, a gázálarc mögötti pincehangokon:

„Egyszer voltam futballista Alagon, Alagon,
Labda helyett engem rúgtak valagon, valagon,
Ej-haj, kaszakő,
mi az apád fasza kő,
Ej-haj, mi az apád faszakő!”

A szóvégi „ő”-t művészien, hosszan elhúztuk. „Hátra arc!” Nehogy elszédüljünk. A konzervdobozból kedélyesen gomolygott a kékes színű könnygáz. Következhetett a második versszak:

„Egyszer voltam futballista Öcsödön, Öcsödön,
Kiderült, hogy nem nő szőr a pöcsödön, pöcsödön,
Ej-haj kaszakő” satöbbi, satöbbi...”
„Hátra arc!”

A harmadik versszakban egyszer voltunk futballisták Aszódon. A megkívánt rím a hosszú és rövid „o” miatt billent egyet, de mivel nem áldozhattuk fel az eszmei mondanivalót aprócska formáság miatt, nem törődtünk vele. A gázálarc alól bugyogó szövegminőségnek mindegy is volt.

„Hátra arc!”

Végül egyszer voltunk futballisták Inádon. Nem tudom, létezik-e ilyen elnevezésű helység az országban, mindenesetre itt is kiderült, aminek már csak a rím kedvéért is ki kellett derülnie.

Repertoárunk következő darabja ad notam: „Száz liba egy sorban” címmel ismert gyermekdalocska. Ezt nem szabad pattogósan énekelni, inkább meditálva: jobban is illett a védőöltözetben való körbe-körbe csoszogáshoz. Különösen szépen lehetett énekelni a versszakok utolsó sorát: az ereszkedő dallam szinte oratóriumi komolyságú hangzást kívánt. Már amennyi a gázálarcok mögül előkeveredett.

„Száz baka egy sorba,
mennek gyakorlatra,
elől megy az ezredes,
neki egy nagy véreeres
lófasz a seggébe.”

„Hátra arc!”

„Száz baka egy sorba,
mennek gyakorlatra,
aztán megy a százados,
neki egy nagy bánatos
satöbbi...”

„Hátra arc!”

„Száz baka egy sorba,
mennek gyakorlatra,
aztán megy a tizedes,
neki egy nagy visszeres
satöbbi...”

Mindez még jó multság is lehetett volna, azonban: a könnyebb levegővétel céljából ki-be pattogatott gumimembránok idővel kicsinykét elkoptak, mellettük beszívároghatott valamennyi könnygáz. Annyi nem, hogy fuldokolnunk kelljen tőle, de annyi azért igen, hogy már futballista korunkban elkezdjen taknyunk, nyálunk összefolyni. Mindez még egyedibbé tette énekkari produkciónkat. A gáztörzsnek persze volt annyi esze, hogy ő maga ne kikoptott álarcot vegyen fel, de emberséges ember lévén, pontosan tudta, mennyi viselhető el, hogy azért az eszünknel maradjunk, ennyivel meg is elégedett. Kitért a vastag faajtót, húzhattunk kifelé. Pedig a konzervdoboz még vidáman füstölgött. Azt hiszem, a gáztörzs tanyáját messze elkerülte a pókoktól kezdve a varjúkig minden élőlény.

Belátom, ezek a szövegek meglehetősen trágarak. Magam sem szeretem a trágárságot, de itt meg kell hajoljak a tényközlés pontosságának kötelezettsége előtt. Javasolom mindazoknak, akiket felháborít, nevezzük el közösen ezeket a szövegeket, mondjuk, „katonai népköltészetnek”. Ennek már szinte tudományos csengése van, és mint tudjuk, tudományos felcímkézéssel számtalan, ennél lényegesen vastagabb disznóságot vagyunk hajlandók elfogadni.

VÁRATLAN UTÓJÁTÉK

Egy nyármeleg, verőfényes, Kárpát-medencei őszi napon – vénasszonyok, nem az indiánok nyarán – kirándulni mentünk, már nem emlékszem, pontosan hová. Talán a Pilisbe. Csak arra: egy nagyméretű, magas termésű lábazon álló, bizonyára turistaház kertjében deleltünk. A ház mögött érett fákból álló, már színesedő lombú öreg erdő, a kerti tisztásról le lehetett látni egy távoli, mély völgybe. Feleségem bement az épületbe, nyilván az ivási lehetőségeket kitudakolandó – fiatalok voltunk, gyerekesek, pályakezdők, lakástörlesztők, étkezésről szó se lehetett –, kicsike, akkor két, legfeljebb három éves fiammal mi kinn maradtunk. Csend volt, városi füleknek szinte hihetetlen csend, a szép idő ellenére a ház körül alig emberi mozgás. Kábító őszi pára, illatok, libbenő ökörnyal szállak felcsillanásai – még elképzelni se lehet mélyebb békességet.

Fiam születési idejével behatárolva a történet dátumát: a '70-es évek legeleje. Lassan egy évtizede, hogy megúsztuk a kubai válságot, aztán újabb és újabb válságokat, s bár dúlt a vietnami háború, egyre valószínűbbnek mertük hinni, hogy egy atomháború kitörésétől nem kell tartanunk. Legalábbis az akkor fennálló világhatalmi egyensúly megbomlásáig nem. Az atomarzenállal rendelkező nagyhatalmak későbbi konfliktusai során mérsékeltek magukat, már nem mentek el addig a falig, mint a kubai affér esetén. Talán ráébredtek, egy atomháborút nem lehet megnyerni, csak a tűzzel játszanak, legfeljebb kiirthatják az emberiséget a Föld színéről – akkor aztán kiken nagyhatalmaskodnak? E téren, bár rendszeren csattogtatták fogaiikat egymásra, beszélő viszonyt is kialakítottak. És lassan le is csengett a korábban, gondolom, valamilyen torzszülött politikai nyereszkesedés által gerjesztett közhisztéria.

A gyerek ott pöszögött körülöttem, én pedig néhány négyzetméternyi, gondozott kertben viruló porcsinrózsáról magot gyűjtöttem. Különlegesen szép porcsinrózsák voltak, nagyok és főként addig általam még nem látott színárnyalatúak is, s ugyan nem tudom, hová szándékoztam volna szaporítani őket, még nem volt kertünk, de a szer-

zészvagy lelkesedésével borogattam kis pohárkáikból a mákszemnyi magocskákat a tenyereembe. Nem tudhatom, miért, egyszer csak néhány, egész testemen végigfutó rángás után megdermedtem, fülemben, mintha uszodavízről dugult volna el, tompa, süket búgás. A virágmagok fölé hajló fejemet óvatosan, mintha kötélhurokból emelném ki, megemeltem, és lassan, átborzongva néztem le a távoli völgybe. Az egyre mélyülő süket-ségben azt sikította bennem valami, hogy nemsokára, most, a völgy mélyén éles fény fog villanni, soha se látott, a Napot is elhomályosító, hatalmasan villanó fény. Olyan, hogyha az arcom elé kapom a kezemet, hunyt szemhéjaimon át is úgy látom majd kézcsontejaimat, mint egy röntgenképen. Az életösztön azt sikította, fel kell kapnom a gyereket, menekülnöm kell, legalább a ház túloldali, magas kőlabazata alá. Hogy az egyetlen percen belül hozzánk érő perzselő hóhullám elől védve legyünk valamennyire. Hogy a hirtelen magasba törő forró levegő helyére betóduló hidegebb tornádója ne sodorjon az epicentrumba.

Tudtam, hogy ami rám tört, közönséges hisztéria: nincs valós oka. Úrrá kell lennem rajta. Képes voltam a logikus gondolkodásra: tudtam, ha mégis bekövetkezne egy atomkatasztrófa, az nem itt és nem így kezdődne. De különben is, ott lenn a völgyben semmi olyan nincs – tudjuk, hisz arról jöttünk fel ide –, mely ide vonzana, megérne egy atomcsapást. Még azt is mondhatom, meglepett, hogy rám tört ez a hisztéria: hogy még bennem lappang a rettenet, arról sejtéseim voltak, de mélyebben eltemetettnek hittem. Hogy kiváltó ok nélkül képes ilyen erővel kiobbanni, ez lepott meg. Fegyelmelnem kell magam, mint máskor is, ha kell, ostorral: ha most, életem egyik legbékésebb pillanatában kapnám a gyereket, és rohannék vele a ház túloldali, magas kőlabazata alá, az súlyos vereség lenne. Súlyos és főként nevetséges vereség. De nem tudtam levenni a szemem a kiszemelt pontról. „Most! Most!”, sikongatta a hang, és a fegyelmelnéstől keményre szorított izmaim rángani kezdtek, egyre hevesebben és görcsösebben –, és felkaptam a gyereket, és rohantam vele a ház túloldali magas kőlabazata alá.

Leszorítottam a földre, és a testemmel befedtem. Szegénykém nem értette a dolgot, s bár nem ellenkezett, szemében riadalmat láttam, a belőlem áradó félelem visszfényét. „Bújócskát játszunk... elbújunk Anya elől...” Nem hallottam a saját hangomat, csak tudom, hogy ilyesfélét mondtam. Nem érzéltem, meddig hasaltunk ott a ház mögött. Nem csillapodott a belső remegés, és a hang is fel-felrikkantott: „Most! Most!” Dögszagúnak éreztem a kőlabazat mélyén nyirkosan maradt anyaföld párolgását – a lombok még csak akkor kezdtek hullani, nem lehetett a különben jól ismert korhadás kesernyés szaga – talán gyík- vagy patkánytetem lehetett a közelben. Vagy csak lelkiállapotom facsarodott az orromba is.

Egyszer csak megjelent a feleségem: téblábolt, nézelődött, merre lehetünk. Csak egy vékony nyári ruhát viselt, szinte átsütött rajta a már laposan vágódó őszi napfény. Feje búbján szőke haja aranyként izzott. Lépteit, mozdulatait lassúak, puhák, nyugodtak voltak, arcán afféle archaikus, derűs mosoly: sejtette, hogy eltűnésünkben valami huncutság van. A pasztellel rajzoló őszi fényben látomásként hatott. Mint egy Giotto-festmény: látomás egy igazabb világból. A kép hatására elpattant bennem a remegés, eldurant a süket-ség. Egy szabadító, nagy sóhaj után felálltam, felemeltem a gyereket, veregettem ruhánkról a ránk tapadt, nyirkos törmelékot, és nevetve integetni kezdtünk felé: „Hahó!” Talán sose talált volna meg minket a ház mögött, szorosan a földhöz lapulva. „Bújócskát játszottunk...”

Később se mondtam el neki, mi szülte ezt a bújócskát. Nevetséges lettem, mi tagadás – hogy magam előtt, még hagyján, majd elmismásolom, ahogy máskor is, de hogy előtte is... Nem tudhattam, mert soha sem beszéltünk róla – talán szándékosan –, milyen mélyen rágott lelkünkbe a lehetséges világi borzalmak férgé. Miért is beszéltünk volna minden nyom nélküli megsemmisülésünk eshetőségéről? Ami biztos: ő nem kapott olyan erős dózist a rettenet fertőzéséből, mint én, és talán: amennyit kapott, annak is nagy részét anyai és női ösztöneivel kilökte magából.

A gyerek, nyilván megkönnyebbült ő is, futni kezdett az anyja felé. Én pedig, immár értelmetlenül, olyan hevesen kezdtem integetni, hogy valószínűleg úgy nézhettem ki, mint egy lerészegedett idióta.

A begyűjtött porcsinrózsamagok persze elpotyogtak, csak néhány mákszem maradt meg izzadt tenyerem életrajzába tapadva. ◀

Életfa (bronz, 1971)

MAROSI GYULA (1941) Budapesten él. 1966 óta publikál. 1973-ban a József Attila Kör alapítója, majd titkára. 1975–78 között a *Mozgó Világ* prózarovatának vezetője, majd 2001-ig az MTV dramaturgja.